

Nostalgisch zelf kleding naaien

Een Huissense geschiedenis van de
huishoudnaaimachine
in het Stedsmuseum
"Hof van Hessen"

op 31 juli 2012
van 10.00 tot 16.00 uur

Naai- en Knipcursus in 1930 te Huissen
(Foto coll. HKH 5390)

in samenwerking met Rob Arends,
naaimachinehandelaar en -reparateur.

Museumactiviteit

Zagen wij vorig jaar, hoe de mensen in vroeger tijden hun kleding maakte door te spinnen, weven, breien, kantklossen, etc, dit jaar kijken we naar het vervaardigen van kleding met behulp van een naaimachine, zoals deze sinds 1850 in Huissen zijn intrede heeft gedaan. Tijdens 'de Huissense dag' zal Rob Arends, naaimachinehandelaar en -reparateur te Elst, de geïnteresseerde bezoeker, en vooral bezoeker, uitvoerig uit de doeken doen over het gebruik en de ontwikkeling van de huishoudnaaimachine. Bezoekers kunnen bovendien zelf hun vaardigheden testen op de aanwezige historische naaimachines. Wie gaat de uitdaging aan en probeert te werken met een handnaaimachine, d.w.z. door met een hand te 'sturen'? Huissense naaisters deden dat vroeger al, dus het moet kunnen.

Belangrijk Nieuws voor Huissen en omgeving

PFAFF naaimachinehuis Beekstraat 109 - Arnhem

- maakt bekend dat als
- vertegenwoordiger voor de
- wereldberoemde Pfaff Naai-
- machines is aangesteld voor
- Huissen en omgeving

**Frans Janssen, Struifstraat 10,
Huissen, Telefoon 08304-706**

Reparatie alle merken.

ERKENDE VAKBEKWAAMHEID

(De Nieuwe Koerier, 1960)

Naaimachinehandelaren in Huissen

De naaimachine vond in Huissen zijn weg via erfenissen van moeders en tantes en via vertegenwoordigers en winkels. In de jaren '20 begon schoolmeester Hutschemaker met het organiseren van Naai- en knipcursussen om de Singer (hij was vertegenwoordiger voor deze naaimachinefirma) naaimachines aan de vrouw te brengen. In de jaren '60 vervulde Frans Janssen in de Struifstraat deze rol voor de firma Pfaff. Naaimachinewinkels vonden wij vroeger op de markt, daar waar nu de Marktpassage is. Eerst zat Berendsen er in en later Kuster.

(De Nieuwe Koerier, 1960)

Eind 20ste eeuw waren naaimachines alleen nog te koop in de wol- en furnituurenwinkel van Eltink in de Langestraat, maar deze is inmiddels ook verdwenen.

Huissense naaisters

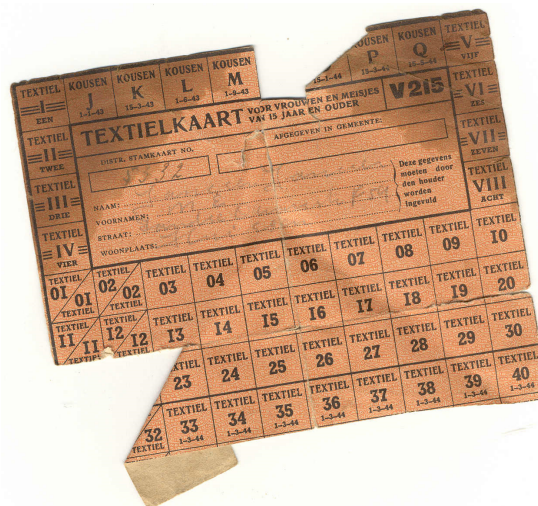
Het werken met naald en draad is zo oud als de cultuur van de mensen zelf. Het maken van kleding en huishoudelijk textiel kwam in het algemeen aan op de vrouw in huis en haar dochters. Wanneer het een rijke familie betrof, die hulp in de huishouding had, dan kon men deze achter de naaimachine vinden om voor mevrouw iets te herstellen of nieuw te naaien. In Huissen waren er daar naast ook enkele naaisters te vinden, die op bestelling voor anderen naaiden. Het genealogisch bestand van de HKH laat zien, dat bij overlijden er van ongeveer 45 vrouwen als beroep 'naaister' werd genoemd. In de 18e eeuw vinden wij al enkele Huissense naaisters, maar de meeste in de 19e eeuw. Toendertijd was al het naaien nog handwerk, dus vele handen maken licht werk. Na de intrede van de naaimachine eind 19e eeuw en de elektrische naaimachine rond de Tweede Wereldoorlog zien we toch nog enkele naaisters in Huissen. (De helft van de naaisters was ongehuwd.)

De Huissense dochters, vooral uit de boeren- en tuindersstand, werden geacht haar eigen uitzet (ondergoed, bedden- en tafelgoed en, keukendoeken) te maken voor ze trouwde. Wanneer haar toekomstige echtgenoot zich al had gemeld borduurde zij daar met de hand de initialen van hen beiden er op. Het thuis naaien is pas na de Tweede Wereldoorlog zachtjes aan gaan verdwijnen als gevolg van het op de markt komen van goedkope confectiekleding en synthetische weefsels.

Het is moeilijk nog voor te stellen, met welk een schaarste de mensen in Huissen leefden in de jaren '40-'50.

(Textielbonnen van mevr. M.E. Jansen, Huissen G 59.
"Textielkaart voor vrouwen en meisjes van 15 jaar en ouders, distributiestamkaart 5321.")

Door de schaarste aan voedsel en grondstoffen werd alles verdeeld d.m.v. een bonnenstelsel. Iedere burger

kreeg een aantal bonnen of punten voor een bepaald artikel toegewezen: per volwassene werd een bepaalde hoeveelheid brandstof, brood, zeep of in dit geval textiel berekend. Dit rantsoen aan kleding kon bij de winkelier worden gekocht met overlegging van de bon. Het was een hele uitdaging voor de huisvrouw van toen om ondanks het feit dat het maar beperkt mogelijk was iets in de winkel te kopen, het gezin goed in de kleren te houden.

Huisvrouwen werden daardoor heel handig in het veranderen van kleding. Het veranderen van kleding (uitleggen, innemen, langer maken, omzomen of een oprijgje in de rok leggen) was maar een kleine moeite. Zo konden de jassen en jurken van oudere broers of zussen door gegeven worden aan de jongere kinderen. Ook van grote kledingstukken werden kinderkleren gemaakt.

En wanneer een oude jas versleten was, werd deze 'gekeerd' door eerst alle delen los te tornen en binnenste buiten weer aan elkaar te naaien. Zoiets is heden ten dage moeilijk voor te stellen, maar de stoffen uit die tijd waren zo degelijk, dat het keren de moeite waard was. Kleren werden toen helemaal afgedragen, tot zij helemaal opgelapt en tot op de draad versleten waren. Daarna kreeg de stof nog een tweede leven als poetsdoek. Er is dan ook niet veel oude kleding bewaard gebleven. De naaimachine bleef en blijft in menig huishouden een rol vervullen bij het verstellen en vermaken van kledingstukken. Vooral werkkleding (schort, overall) wordt nog vaak opgelapt. In gegoede huishoudens ('bij de rijke mensen') werd er over het algemeen zuiniger met het linnengoed om gegaan dan in de arbeidersgezinnen. Een meisje voor dag en nacht voor in de huishouding werd dan nog al eens door mevrouw aan het naaien gezet, bijvoorbeeld om de lakens, die in het midden versleten waren in

het midden door te knippen en aan de randen opnieuw in elkaar te stikken.

Naailes

Algemeen bekend zijn

als de beste naaimachines voor alle soorten van huishoudelijk naaiwerk en bijzonder geschikt voor het stoppen van linnengoed, gordijnen etc. etc.

 Gratis onderricht!!

Singer-Maatschappij,
Rijnstraat 46,
Telefoon 1672.

Dat wat de meisjes, niet van moeders thuis konden leren, leerden zij op naailes, bijv. bij de nonnen in de Lange Kerkstraat. De Zusters Franciscanessen van Heythuisen gaven in de Lange kerkstraat in Huissen naailes van 1866 tot 1943.

(Advertentie uit: Het boek voor moeder en dochter, 2e druk, J. Romen & zoon//Bekker, Roermond/Amsterdam, 1907, p. 94.)

In het begin van de 20ste eeuw werden er ook zgn. "Knip- en Naaicursussen" georganiseerd door naaimachinepromoters, zoals meester Hutschemaker, die zijn schoolmeestersloontje aanvulde met de handel in naaimachines van de firma Singer. (zie foto voorkant en onder)

Naai- en knipcursus 1929 in de Gouden Engel, Huissen.
(Foto coll. HKH 5283)

Later werden de 'naaldvakken', het handwerken, opgenomen in het lesprogramma van de (tuinbouw)huishoudschool (eerst in de Laak, later

in de Pater Rijkenstraat/Korte Loostraat), maar ook die tijd is al weer voorbij. Op de huishoudschool leerden de meisjes nog op accurate wijze kledingstukken te vervaardigen. De patroondelen van papier werden op de stof gelegd en uitgeknipt. Vervolgens werden rondom deze patroondelen de couponaden en andere tekens met lange halen aangegeven op de stof, het zgn. 'doorlussen'. Hierdoor gaf men aan waar je de delen aan elkaar moest rijgen met de hand (er was speciaal rijggaren). Na het passen van het nieuwe kledingstuk, werden de delen gestikt met de naaimachine.

Onze naai- en knipschool, Huissen, begin 20ste eeuw.
(Foto coll. HKH 3148)

Naaien thuis

Tot in de jaren '80 prijkte de naaimachine bij menig Huissense bruiloft op de cadeautafel, want van de echtgenote in de rol van hoofd van de huishouding werd verwacht dat zij de garderobe voor de kinderen zelf kon maken. "Je kunt toch niet zonder naaimachine", zei de vlijtige huisvrouw. Zij haalde een lapje op de markt of kocht iets bij de stoffen en fournituren venter, die met de bakfiets langs de deur kwam. In de jaren '50 hadden de pas getrouwde stellen niet veel geld en kochten veel een Naumann naaimachine. Deze was in kwaliteit niet minder, maar Singer had de naam. Veel dochters kochten een Singer uit gewoonte, omdat hun moeder er vroeger ook een had.

Vanaf de jaren '20 kwam er confectiekleding op de markt en vooral na de Tweede Wereldoorlog werd de synthetische confectiekleding zo goedkoop, dat velen het niet langer nuttig leek om zelf te naaien, ondanks het feit dat confectiematen niet persé bij ieder figuur passen. Vroeger werd kleding op maat gesneden. Kwam een klant een bestelling doen bij de naaister, dan werden de maten opgenomen en genoteerd in

het matenboekje. De naaister kon aan de hand daarvan vaak zonder patroon het kledingstuk knippen, met de hand in mekaar rijgen en vervolgens de klant vragen te komen passen. Indien nodig werd de jurk, jas of het pak hier en daar ingenomen.

Daarna werden de naden met een naaimachine gestikt. Rond 1900 had je alleen zwart en wit garen, het wit voor het ondergoed en het zwart voor de bovenkleding, want dat was de gangbare kleur in die tijd. Later kwamen de kleurtjes. Er werd mooier garen voor de bovenkant en siersteken gebruikt en minder voor de onderdraad. (Foto "Obergarn")

Het garen zat op houten klosjes met een sneetje, waarin het garen werd vastgezet. In die tijd was er ook nog geen kartelschaar, maar werd ieder tandje/hoekje met een tang uitgeknipt.

Een betrekking als naaister

GEVRAAGD:
Modinettes,
Naaisters,
Machinestiksters
en
Leerlingen
Vanaf 15 jaar.
Tevens flinke
Werkster,
bij voorkeur ongehuwd.
VAN DUREN EN GO. N.V.
Bakkerstraat 76, 1e etage — ARNHEM

De naaisters, die de modevakschool op de Boulevard Heuvelink in Arnhem hadden afgemaakt, vonden emplooi bijv. bij een herenkledingzaak voor verander- en verstelwerk.

(De Nieuwe Koerier, 1960)

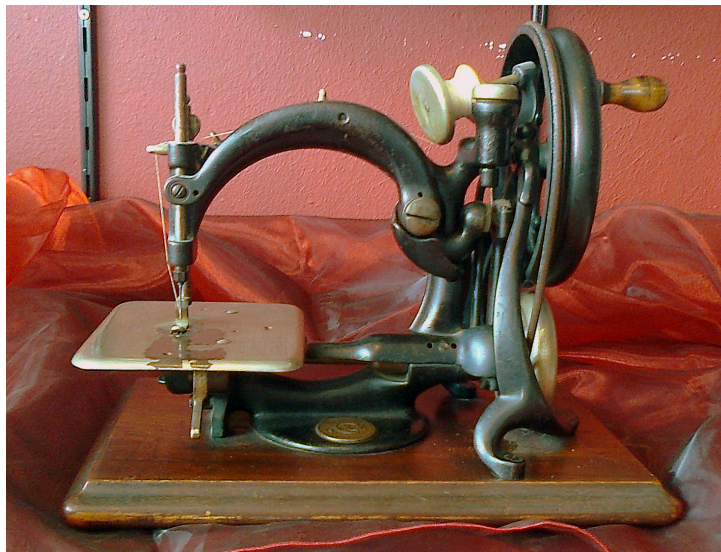
De vrouwen, die handig met de naaimachine waren, konden thuis iets bijverdienen door thuis op bestelling voor anderen (particulier) of (halffabrikaat) voor een textielfabriek kleding te naaien. Dit betekende, dat zij iedere dag urenlang achter de naaimachine zaten om voortdurende vergelijkbare kledingstukken te naaien en maar turen....

De huishoudnaaimachine

De naaimachine, is een apparaat, waarmee met grote steeksnelheid stofdelen met naaigarens mechanisch aan elkaar gehecht kunnen worden. De eerste naaimachine, die in 1845 door de Amerikaan E. Howe uitgevonden was, had een naaisnelheid van 300 steken/minuut. Hiermee werd het mogelijk voor minder handvaardige naaisters, en ook kleermakers, om met een regelmatige steek de kleding te stikken. Het stikken ging vooral sneller.

Eerst was er de kettingsteekmachine. Bij deze machine loopt de draad bovenlangs (er is geen onderdraad).

(Kettingsteekmachine Wilcox and Gibbs, april 1883, New York, coll. R. Arends)

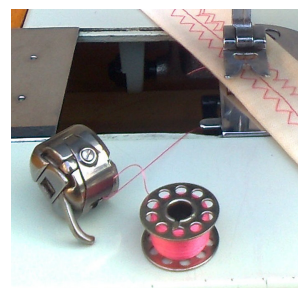
Toen kwam de stiksteekmachine met een bovendraad en een open schuitje, gevolgd door een spoeltje met een gesloten schuitje.

(Open schuitje.
coll. R. Arends)

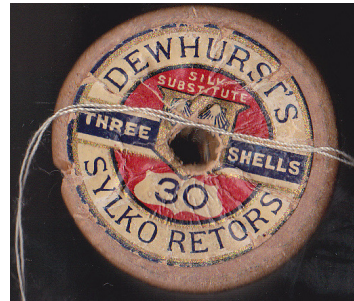
(Gesloten schuitje,
Singer, 1920)

Spoeltje,
Anker, 1950)

De naaimachine met het open schuitje (links) is iets bijzonders (het merk is niet te ontcijferen). Deze heeft namelijk tandwielaandrijving, i.p.v. de gebruikelijke snaaroverbrenging en vierkante buizen/assen. Een andere bijzonderheid is, dat het aantrekveertje, meestal apart ingebouwd, hier achter de draadhevel zit.

Met de stiksteekmachine kon men de zomen niet afwerken, dat gebeurde nog met de hand. Later kwam er een speciaal beweeglijk voetje wat mogelijk maakte de stof te draaien tijdens het stikken, zodat de draad i.p.v. rechtstandig ook over de breedte gezet kon worden. Pas later werd een machine uitgevonden, waarbij de naald zijwaarts kon bewegen ("zigzaggen"). De zigzagmachine kwam niet eerder dan na de introductie van synthetische stoffen na de Tweede Wereldoorlog op de markt. De traditionele stoffen als wol, zijde en linnen, werden meer en meer vervangen door kunstvezels van bijv. de Enka/AKU (zoals polyester, acryl, terlenka, poplin,...). Toen verschenen ook gebreide stoffen (tricot) en, vanaf de jaren '60, elastische stoffen.

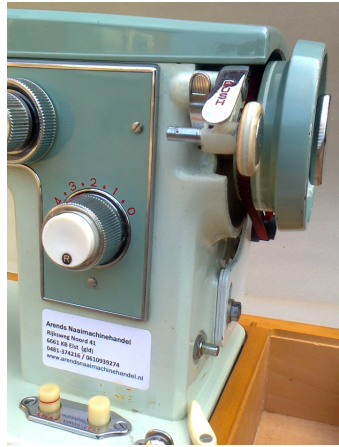

(De eerste Husqvarna zigzagmachine met kniehendel, 1947 ('Vapenfabrik'). coll. R. Arends)

De aandrijving is in de loop van de tijd veranderd van een met de hand aangedreven stikinrichting, daarna via een voetpedaal (met lederen aandrijfsnaar) en vanaf de Tweede wereldoorlog worden de naaimachines electrisch aangedreven.

(Singer, handmatige aandrijving)

(Anker, elektrische aandrijving)

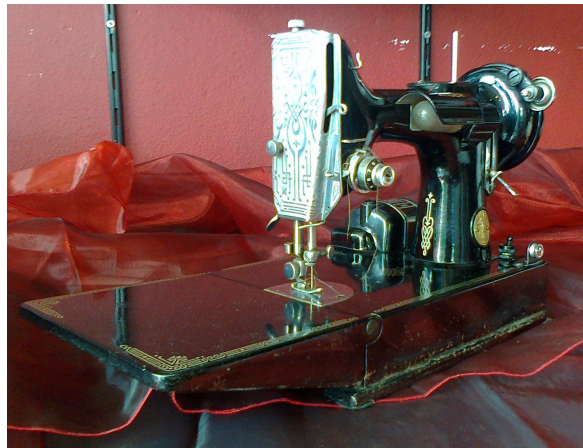
Singer trapnaaimachine

(Voetpedaal, Anker)

(Husqvarna handnaaimachine met de mogelijkheid achterwaarts te stikken, jaren '40. coll. R. Arends)

(Singer, UK, begin jaren '50 (ongeveer 50 cm lang). Eerste naaimachine met roterende grijper. Het garenwindwiel draait op de snaar i.p.v. op het grote wiel. coll. R. Arends)

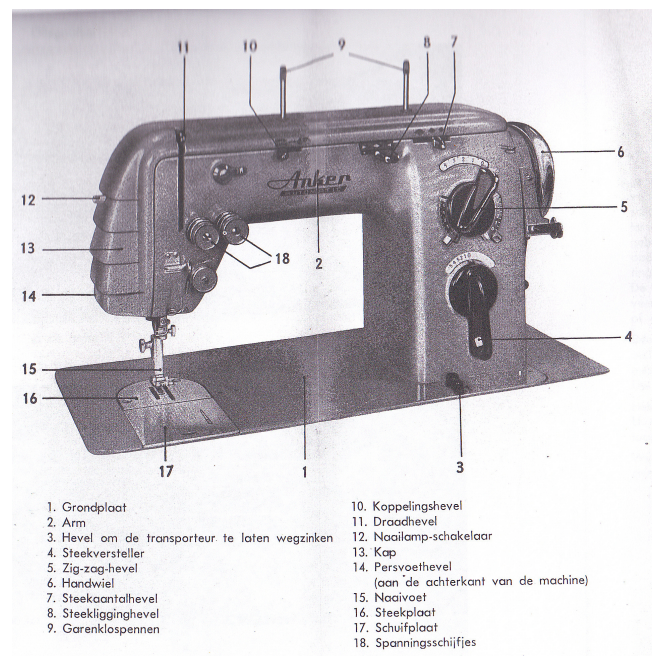
(Garenwindwiel bij de Anker automatic RZ)

Binnen de categorie huishoudmachines is er een grote variëteit in kwaliteit en de beschikbaarheid aan snuffjes. Een Elna is bijvoorbeeld een degelijke machine, waar je in de jaren '50 al fl. 1000,- voor moest betalen. De huisvrouw was er dan ook zuinig op en de kinderen mochten er niet aan zitten. Voor dagelijkse naaisters waren er ook semi-professionele naaimachines in de handel, zoals de Pfaff 130. Hiermee kon je alles naaien van leder tot wollen dekens.

(Pfaff 130, 1951, coll. R. Arends.)

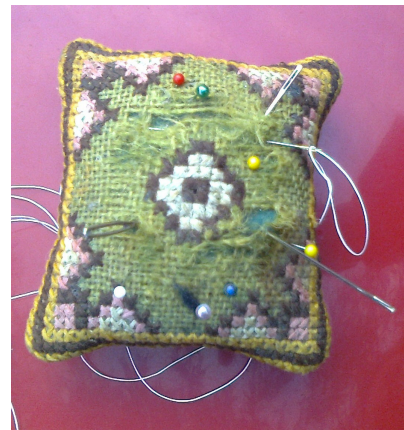

(Anker automatic uit de jaren '40.
Bruikleen mw. J. Leijser)

(Blikje met onderdelen voor een Pfaff handnaaimachine.
Bruikleen mw. B. Kaak, Huissen.)

Bij de naaimachine werden reserveonderdelen en voetjes geleverd in een passend blikje. Meestal bezat de huisvrouw een naaikistje (eventueel op poten) met vakjes, waarin zij het garen en alles wat zij nodig had (radeerwiel, stoffenschaar, speldenkussen, kleermakerskrijt, centimeter, tornmesje of knoopsgatenmes) kon opbergen.

(Zelfgeborduurd speldenkussen, jaren '80.
(Bruikleen mw. J. Leijser, Huissen)

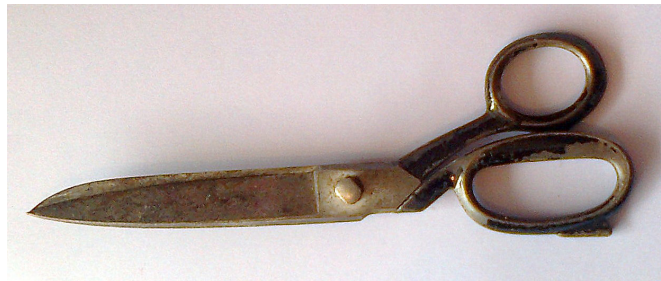

(Harmonica naaidoos op pootjes. Gewoonlijk stond deze op de grond.
Deze naaidoos is gemaakt in de jaren '50 door een oom uit Elden en is
nog steeds in gebruik. Bruikleen mw. Derksen, Huissen)

Bij sommige naaimachines zat er in het losse werkblad een laatje voor benodigdheden verborgen.

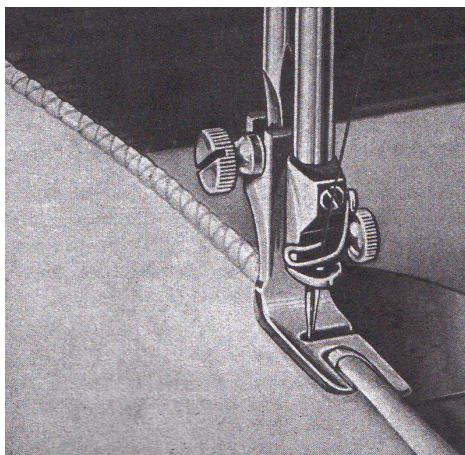

(Messing Radeerwielje met gesmeed ijzer in houten handvat.
coll. R. Arends)

(Henckels international stoffenschaar, ong. 17 cm. lang. De vlakke
onderkant maakt het knippen van de stof op tafel mogelijk.
coll. R. Arends.)

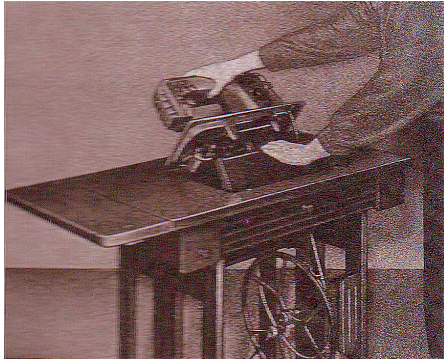
Voor iedere naaimachine bestond er een serie voetjes (ze zeiden er ook wel "klömpkes" tegen). Ieder voetje was zo ontworpen, dat het perfect bij de specifieke naaiwijze paste, hierbij valt te denken aan een rolzoomvoetje bijv.

(Rolzoomvoetje van Anker Automatic
RZ. Handleiding coll. mw. J. Leijser.)

Ook het oliespuitje met speciale naaimachineolie stond altijd naast de naaimachine voor het broodnodige onderhoud. Het was wel uitkijken natuurlijk, dat het niet in de stof kwam.

Handnaaimachines werden soms in een salonkast omgebouwd tot trapmachine, want het waren zware dingen.

(Anker RZ met tafel en trapaandrijving)

(Draagbare elektrische Anker met koffer.)

(Naumann trapnaaimachine, jaren '20.)

(Naumann elektrische naaimachine, jaren '50. Schenking mw. van Oosterbeek, Huissen.)

(Draagbare elektrische naaimachine van het Zwitserse merk Elna, met kniehendel i.p.v. voetpedaal. Het kofferdeksel dient als werkblad. coll. R. Arends)

Sinds de jaren '80 zijn de mechanische en elektronische onderdelen een stuk lichter geworden, waardoor de naaimachine wel makkelijker te tillen is, maar in het algemeen heeft het aan de kwaliteit van de machine heeft aan souplesse en stabiliteit verloren.

Zoek de tien verschillen

Er zijn vele soorten naaimachines en net zoveel variaties op de onderdelen. Zo zijn er bijvoorbeeld ronde en platte naaimachinaalden. Bij platte naalden kan de platte kant aan de zijkant, de achterkant en zelfs aan de voorkant ingebouwd zitten, hetgeen steeds een andere looprichting van de draad geeft. Let zelf maar eens op of u nog meer verschillen kunt ontdekken, daarbij kunt u ook kijken naar de vormgeving van de machine (kleur, rond/recht, versieringen, etc.).

(Singer, hand, spoeltje horizontaal)

(Anker, electrisch, spoeltje verticaal)

In de jaren '80 kwamen de machines met de ingebouwde mogelijkheid siersteken te maken op de markt. Vanaf de jaren '40 tot die tijd waren huishoudmachines met zigzagsteek uitgerust met een automatische borduurinrichting met losse of ingebouwde sjablonen. Daar voor was het aan de naaister om regelmatige patronen zelf te maken.

Een Zwitserse Elna met vrije arm (1952).
(coll. mw. J. Leijser)

Siersteek sjablonen voor Elna (eendjes etc.)

Daarna zijn er zelfs naaimachines ontwikkeld, waarmee je letters kunt borduren op de stof (de borduurmachines).

(Instelinrichting van voetdruk, positie van de naald, steekbreedte en steeklengte bij een Anker.)

Het instellen van de spanning van de draad en de druk van het voetje is een vak apart. Een vakkundig naaister zal voor ieder werkstuk (soort stof, soort garen, model kledingstuk, doel van gebruik van de kleding) de juiste spanning weten te vinden, maar tegenwoordig wordt deze vaardigheid door de computergestuurde machine overgenomen.

Interessant bij deze historische blik in vogelvlucht op de huishoudnaaimachine is, dat de firma Singer zo nu en dan een antiek model opnieuw produceert. Bijvoorbeeld een handnaaimachine in de jaren '90 (zie onder) en het jubileummodel 160 bij het 160-jarig bestaan van die firma.

(Singer, handnaaimachine, jaren '90.
Schenking mw. Kempkes, Huissen)

Met dank aan mw. J. Leijser, mw. Matthijssen, mw. Derksen, mw. Dominicus, mw. Eigenhuizen, mw. Gielen-Lukkezen, mw. Goeting, mw. Hetterscheidt, mw. Janssen (Malden), fam. Lintsen (Lent), mw. van Nigtevegt - de Graaf, mw. van Oosterbeek, mw. H. Ruiter, mw. Kempkes, dhr. R. Arends e.v.a. voor hun bijdrage. Bij het maken van historische kostuums maken wij dankbaar gebruik van de nalatenschap van mw. Ans van Wissen (wijlen).
Foto's J.E., tenzij anders vermeld.

Ook mw. Blauw van het naaimachinemuseum "Naald en draad" in Middelstum bedankt voor haar informatie.
Voor geïnteresseerden: er is ook nog een naaimachinemuseum in Dordrecht en in Weert.

De zijkant van een Singer trapnaaimachine. (coll. HKH)